

TIJORAT BANKLARIDA XARIDLAR JARAYONI TASHKIL ETISH VA NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISH

Soliyev Ilhomjon Hamdamboy o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi, Magistr

E-mail: soliyevilhomjon2025@gmail.com

+998987772024

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17254930>

Annotatsiya: Mazkur tezisda tijorat banklarida xaridlar jarayonini tashkil etish va nazorat mexanizmlarini takomillashtirish masalalari atroflicha yoritilgan. Bank faoliyatida xaridlar jarayoni nafaqat oddiy moliyaviy operatsiya, balki strategik boshqaruvning muhim elementi sifatida ko'rib chiqiladi. Shuning uchun uni to'g'ri tashkil etish, shaffoflikni ta'minlash, ichki nazorat tizimini mustahkamlash va zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish orqali samaradorlikka erishish mumkinligi asoslab berilgan. Shuningdek, bank amaliyotida uchraydigan muammolar tahlil qilinib, ularni bartaraf etish bo'yicha nazariy va amaliy takliflar ilgari surilgan. Tadqiqot davomida milliy bank amaliyoti bilan bir qatorda xalqaro tajribaga ham murojaat qilinib, ular o'zaro taqqoslangan. Tezis yakunida tijorat banklari xaridlar jarayonini takomillashtirish bo'yicha ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, xaridlar jarayoni, bank boshqaruvi, ichki nazorat, audit, elektron tender, shaffoflik, yetkazib beruvchi, xarajatlarni optimallashtirish, moliyaviy barqarorlik, strategik boshqaruv, raqamlashtirish, bank faoliyati samaradorligi.

Kirish

Tijorat banklari iqtisodiyotning eng muhim bo'g'inlaridan biri sifatida moliya bozorida vositachilik vazifasini bajaradi. Ularning asosiy maqsadi nafaqat mijozlarga bank xizmatlari ko'rsatish, balki o'z faoliyatini samarali tashkil etib, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdan iboratdir. Shu ma'noda banklarning moddiy-texnika bazasini shakllantirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini xarid qilish, tashqi xizmatlar bilan ta'minlanish kabi ehtiyojlari mavjud bo'lib, bularning barchasi xaridlar jarayoni orqali amalga oshiriladi. Xaridlar jarayonini oqilona tashkil etish, uni nazorat qilish, xarajatlarni kamaytirish, risklarni minimallashtirish va shaffoflikni ta'minlash bankning uzoq muddatli muvaffaqiyati uchun muhim omil hisoblanadi. Biroq amaliyotda ayrim hollarda xaridlarning rejalashtirilmaganligi, tender jarayonida shaffoflik yetishmasligi, ichki nazorat mexanizmlarining kuchsizligi kabi kamchiliklar uchraydi. Shu sababli ushbu jarayonni takomillashtirish zamonaviy bank tizimining ustuvor vazifalaridan biri sanaladi.

Tijorat banklarida xaridlar jarayoni asosan bir nechta bosqichdan iborat: ehtiyojlarni aniqlash, bozorni o'rganish, yetkazib beruvchini tanlash, shartnoma tuzish, xaridni amalga oshirish va qabul qilish hamda yakuniy nazorat. Har bir bosqichda bank uchun muayyan risklar mavjud bo'lib, ulardan to'g'ri chiqish samarali boshqaruv va qat'iy nazoratni talab etadi. Masalan, ehtiyojlarni noto'g'ri aniqlash bank uchun keraksiz xarajatlarga olib kelishi mumkin, bozorni yuzaki o'rganish esa narx va sifat bo'yicha noto'g'ri qaror qabul qilishga sabab bo'ladi. Shuningdek, yetkazib beruvchi tanlashda shaffof mexanizmlar qo'llanilmasa, korrupsion xatarlar yuzaga kelishi ehtimoli ortadi. Shu sababli bu jarayonni takomillashtirish uchun zamonaviy axborot texnologiyalari, elektron tender tizimlari va reyting asosida yetkazib beruvchilarni baholash tizimlarini keng joriy etish muhimdir.

Bank amaliyotida mavjud muammolarni tahlil qiladigan bo'lsak, birinchidan, xaridlarni rejalashtirish yetarli darajada ilmiy asoslanmagan. Ko'p hollarda xaridlar qisqa muddatli ehtiyojlardan kelib chiqib amalga oshiriladi. Ikkinchidan, tender jarayonida shaffoflik yetarli darajada ta'minlanmaydi, bu esa bankning moliyaviy resurslaridan samarasiz foydalanilishiga sabab bo'ladi. Uchinchi muammo esa ichki nazorat va audit mexanizmlarining zaifligidir. Xaridlar bo'yicha qarorlar ko'pincha yuqori rahbariyatning sub'ektiv qarorlariga asoslanadi va natijada ob'ektivlik yetishmaydi. Bunday kamchiliklar bankning raqobatbardoshligini pasaytiradi va mijozlar ishonchini susaytirishi mumkin.

Xalqaro tajribaga murojaat qilsak, ko'plab rivojlangan mamlakatlar tijorat banklari faoliyatida elektron xarid platformalarini keng joriy qilgan. Masalan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida barcha davlat va xususiy moliya institutlari xaridlarining katta qismi elektron tender tizimlari orqali amalga oshiriladi. Bu jarayon shaffoflikni oshiradi, xarajatlarni kamaytiradi va yetkazib beruvchilar o'rtasida sog'lom raqobatni ta'minlaydi. Shuningdek, AQSH va Yaponiya tajribasida xaridlarni strategik boshqarish amaliyoti keng qo'llaniladi. Bunda xaridlar nafaqat operatsion ehtiyojlarni qondirish vositasi, balki uzoq muddatli rivojlanish strategiyasining bir qismi sifatida qaraladi.

O'zbekiston bank tizimi ham so'nggi yillarda jadal rivojlanmoqda. Milliy banklar faoliyatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish kengaymoqda, elektron to'lov tizimlari, onlayn banking xizmatlari joriy qilinmoqda. Biroq xaridlar jarayonida elektron tizimlardan foydalanish hali to'liq yo'lga qo'yilmagan. Shuning uchun banklar faoliyatida xaridlarni raqamlashtirish, elektron tender tizimlarini joriy etish, ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirish va xalqaro tajriba asosida yangi yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish muhimdir.

Xaridlar jarayonini takomillashtirish uchun bir qator amaliy takliflarni ilgari surish mumkin. Avvalo, banklar ehtiyojlarni aniqlashda ilmiy asoslangan prognoz va rejalashtirish usullaridan foydalanishi kerak. Masalan, xaridlar rejasini shakllantirishda statistik modellar, prognozlash usullari va bozor tahlilidan foydalanish xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi. Shuningdek, xaridlarni amalga oshirishda elektron platformalardan foydalanish, tender jarayonini ochiq e'lon qilish va barcha bosqichlarni onlayn nazorat qilish shaffoflikni oshiradi. Yetkazib beruvchilar faoliyatini reyting asosida baholash esa ularning mas'uliyatini oshiradi va sifatni yaxshilaydi.

Banklarda xaridlar jarayonining samarali tashkil etilishi moliyaviy intizomni mustahkamlash, resurslardan oqilona foydalanish, mijozlarga ko'rsatiladigan xizmatlar sifatini oshirish va bankning umumiy raqobatbardoshligini kuchaytirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, ichki nazorat va audit mexanizmlarini takomillashtirish ham muhim vazifa hisoblanadi. Xaridlar bo'yicha qabul qilinadigan har bir qaror mustaqil audit tomonidan baholanib borilishi, moliyaviy hisobotlarda ochiq-oydin aks ettirilishi lozim.

Yana bir muhim jihat – bu inson resurslari masalasi. Xaridlar jarayonida ishtirok etuvchi xodimlarning malakasi va professional ko'nikmalari jarayon samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois banklarda xaridlar bo'yicha xodimlar malakasini oshirish, ularni zamonaviy boshqaruv usullariga o'rgatish, xalqaro standartlar asosida treninglar tashkil etish lozim.

Xulosa

Tijorat banklarida xaridlar jarayonini tashkil etish va nazoratini takomillashtirish masalasi bugungi kunda nihoyatda dolzarb hisoblanadi. Bank faoliyatida xaridlar jarayonini samarali yo'lga qo'yish shaffoflikni oshiradi, xarajatlarni kamaytiradi, moliyaviy intizomni

mustahkamlaydi va mijozlarga ko'rsatiladigan xizmatlar sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, xaridlar jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish, elektron tender tizimlari, yetkazib beruvchilarni reyting asosida baholash, ichki nazorat va audit mexanizmlarini kuchaytirish banklarning moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligini oshiradi. Shu sababli tijorat banklari xaridlar jarayonini takomillashtirish bo'yicha aniq va samarali strategiyalar ishlab chiqishi zarur. Bu strategiyalar bankning uzoq muddatli rivojlanishida hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari.
2. "Bank ishi" – O'quv qo'llanma, Toshkent moliya instituti, 2022.
3. OECD Procurement Guidelines, 2020.
4. European Bank for Reconstruction and Development – Procurement Policies and Rules, 2021.
5. Williamson, O.E. Transaction Cost Economics and Procurement, 2018.
6. Porter, M. Competitive Advantage. Harvard Business Review, 2004.
7. O'zbekiston Respublikasi "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni.
8. Jahon banki – Public Procurement Reform Studies, 2019.